

LA DIFÍCIL LAÏCITAT

José Ignacio González Faus

Obertura en humor sostingut major

1. ACLARINT TERMES

2. CONSEQÜÈNCIES

3. PROBLEMES

4. EL CAMÍ: UNA MÍSTICA DEL BÉ COMÚ

5. CONCLUSIÓ

José Ignacio González Faus s.j., és Cap de l'Àrea Teològica de Cristianisme i Justícia

OBERTURA EN HUMOR SOSTINGUT MAJOR

Inoportunitats i inconveniències

(Dolores Aleixandre)

Em sap greu tornar a donar voltes a *La Boda*, ara que ja la veiem amb alleugeriment diluir-se en el temps, però des d'aquell dia estic intentant explicar en algun lloc quelcom que em va deixar sobresaltada aquell matí de tant fast i tanta pluja. Em vaig disposar a veure sencereta la retransmissió mentre planxava, conscient que durant els dies següents, com de fet va succeir, gairebé tothom del meu entorn juraria pels seus morts que només la va veure un moment i d'esquitllada. Així que em vaig prometre no explicar a ningú què estava fent mentre planxava, promesa sense cap mena de dubte incomplerta, com s'està veient.

De totes maneres la fatalitat es va imposar i a casa meva es va produir primer una apagada en tot l'edifici que va deixar al veïnat amb un pam de nassos i després una feroç inundació que ens va tenir pal de fregar en mà molta estona. La cosa és que, quan vaig tornar a la planxa i a la TV, de sobte i enmig de totes aquelles pameles, brocats, encaixos, cues, mitres, ors, "pertegazes" i criatures "engoyiscades", la càmera va enfocar l'enorme Crist que estava al costat de l'altar. I aquest pla fugaç, que no es va tornar a repetir, em va produir una estranya batzegada, com si fos una presència indesitjable i inconvenient, que es desenganxava absolutament d'aquell ambient. O sigui, que si no fos perquè ja estava allà quan van entrar els invitats, no crec que l'haguessin deixat passar per no estar adequadament vestit per a una boda real (de fet estava gairebé nu...).

Vaig pensar que el retret final de la paràbola del banquet li venia com anell al dit: "*Quan el rei va entrar per veure els convidats, va observar-ne un que no portava vestit apropiat. Li va dir: Amic, com has entrat sense vestit apropiat? Ell va emmudir.*" (Mt 22,11-12).

Tot això em va desencadenar una certa crisi sobre la presència dels signes cristians enmig d'una cultura secularitzada, i se m'ha revifat en ocasió de les festes d'un poblet perdut en el qual descanso uns dies durant l'agost. El dia del Sant Patró (no dono més dades perquè tinc intenció de seguir tornant al poble), duen a la porta de l'ermita les andes on després situaran el Sant, amb flors i tortells de pa penjats que després se subhasten per a les despeses de la festa. El capellà, a qui no se'l veu però se'l sent gràcies a un altaveu col·locat fora, celebra la missa dins i gairebé sol perquè la capella és minúscula. La gent espera fora d'empeus, parlant en grupets, fumant i saludant els que van arribant, mentre els nens vagaregen, borden els gossos i els dos músics de la banda aprofiten per tocar la flauta i el tambor amb ocasió litúrgica o sense ella.

De sobte, se sent per l'altaveu: "Això és el meu Cos que s'entrega per vosaltres... Aquesta és la meva Sang vessada...". Fora segueix el mateix rebombori i, en acabar la missa, surt el capellà, saluda amb efusió a tort i a dret i marxa a tota pastilla perquè té una boda al poble del costat.

Un altre cop el sobresalt, la sensació que quelcom no està marxant bé, que llenguatge, sagraments i signes cristians, "succionats" del seu contingut, segueixen repetint-se encara

que hagin deixat de significar per a molta gent; i això per costum, perquè sempre s'ha fet així, o perquè no hi ha "recanvis civils" satisfactoris. Perquè, quin bunyol celebrar La Boda a l'Ajuntament, o posar-se a discutir al costat de la imatge a la qual pengem els tortells de pa, encara que del Sant Patró gairebé no en sabem res ni ens importa majorment.

Ja sé que això forma part d'un debat pastoral sense fi sobre la religiositat popular i la presència d'allò sagrat dins la nostra societat, però no em sento ni amb energies ni amb competències per ficar-m'hi.

Només em queda, per desfogar-me, confessar que m'alleuja moltíssim pensar que Jesús sí que va tenir una presència apropiada en aquella altra boda a la qual va assistir a Canà, i a més a més es va ocupar de la intendència.

I també que, si anés a aquest poble, no seria per "dir missa", sinó segurament per asseure's a menjar amb la gent i potser per intentar guanyar el campionat de bitlles.

(Extret d'Alandar, octubre, 2004).

1. ACLARINT TERMES

~~En aquestes pàgines només intento oferir dades per a la reflexió, encara que, per honradesa, he de començar declarant que ho faig des d'una posició clarament favorable a la laïcitat. Temo també que el simple intent de subministrar dades ja no sigui ben rebut, perquè posar en relleu la complexitat d'un problema en la nostra societat televisiva resulta ja molest, donat que s'està educant als ciutadans d'aquesta societat per regir-se només per eslògans i ximpleries, i defugen qualsevol esforç de pensament i diàleg per resoldre problemes complexos. Malgrat tot cal intentar-ho.~~

En una societat que s'està acostumant a utilitzar les paraules al seu capritx, com armes llancívoles més que com a vehicles de comunicació, i (per a això) sense definir el seu contingut, pot ser útil començar la nostra reflexió recurrent a les etimologies.

La paraula laïcitat ve del grec *laos* que significa poble, i és gairebé sinònima de l'altra paraula grega per dir poble (*dêmos*), de la qual deriva la nostra democràcia. Una societat laica és una societat regida pel poble, i no per altres poders (per sagrats que se'ls consideri).

Laos i *dêmos* són en grec paraules gairebé equivalents. Però la segona significa poble referint-se preferentment a un "lloc". La primera, en canvi, té més el matís d'una "reunió" d'individus. I va adquirir més tard un altre matís del qual manca la paraula *dêmos*: *laos* va anar lentament contraposant-se a "allò sagrat" (en llatí *sacer*, del qual deriva el nostre "sacerdot"). Aquesta contraposició va donar lloc a la paraula catalana *llec* amb el seu doble significat: a) que no és "sagrat" o sacerdot (així es deien els *germans llecs* en un orde religiós, encara que aquest significat no ens interessa ara a nosaltres); i b) que és "profà" o "aliè" a un afer, que es reflecteix en l'expressió: *ser llec* en tal matèria (o ser profà en tal tema).

Parlar de laïcitat significa per tant que un estat laic (un estat democràtic) és "llec" en matèries religioses. Això significa exactament que no sap o no pren postura davant d'aquestes: no precisament que és agnòstic o indiferent (perquè això ja són preses de posició) sinó que és "prescindent" davant de les preguntes últimes i dels problemes cosmovisionals. I, atès que la religió és cosa dels ciutadans concrets, es tracta d'una *prescindència respectuosa*. Excepte, naturalment, quan les religions o les cosmovisions es tornen delictives (elles i no algun dels seus individus concrets).

Per tot això hem de concloure que:

– *Laïcitat no és el mateix que uniformitat no religiosa*. És més aviat equivalent a pluralitat o multiculturalitat. La laïcitat implica doncs una pluralitat axiològica i d'aquest fet començaran a sorgir els seus problemes.

– La negació simplista d'aquesta multilateralitat valoral i la uniformitat derivada d'aquesta negació no són laïcitat sinó laïcisme.

Evidentment això té moltes conseqüències i planteja molts problemes, dels quals en destacarem alguns en aquesta reflexió.

“El Concili aprecia amb el major respecte quant de vertader, de bo i de just es troba en les variadíssimes institucions ja fundades o que incessantment es funden dins de la humanitat. Declara a més a més que l'Església vol ajudar a fomentar tals institucions en tot allò que d'ella depengui i pugui conciliar-se amb la seva missió pròpia. Res desitja tant com desenvolupar-se lliurement, en servei de tots, sota qualsevol règim polític que reconegui els drets fonamentals de la persona i de la família i els imperatius del bé comú” (CONCILI VATICÀ II, *Constitució sobre l'Església en el món*, núm. 43).

2. CONSEQÜÈNCIES

~~Des d'un punt de vista teològic cal dir que el cristianisme afavoreix més aviat una societat de caràcter laic, malgrat que no renuncia en absolut a lluitar pel que els cristians anomenen "el regnat de Déu", les repercussions socials i polítiques del qual són innegables.~~

2.1. Per a la visió cristiana

Aquesta tesi es fonamenta en dues raons:

- a. El cristianisme professa que, amb l'encarnació, la vida, mort i Resurrecció de Jesucrist, ha quedat abolida la diferència entre allò sagrat i allò profà. Tot és sagrat per a qui ho sap abordar amb una actitud cristiana. Segons mostra la Carta als Hebreus, el sacerdoci ha quedat abolit amb la vida, mort i Resurrecció de Jesucrist. Per això, parlant amb propietat, en el cristianisme no hi ha "sacerdots" o *tots són sacerdots* (encara que no tots siguin ministres de l'Església). I, per això, el Nou Testament només anomena "sacerdoci real" al "poble adquirit per Déu", al conjunt de tots els cristians (1 Pe 2,9; Ap. 1,6). No es pot doncs parlar en el cristianisme de poders sagrats destinats a regir la societat¹.
- b. L'agut sentit cristià de la transcendència de Déu (malgrat la seva proximitat) fa veure que les veritats i experiències creients no poden expressar-se sinó a través de vestits culturals contingents. Això fa que els estats confessionals fracassin sempre, perquè confonen l'objecte de la fe amb aquestes formes culturals seves inevitables. Així li va succeir en el passat al cristianisme, que, sempre que va estar en el poder, va deformar sense voler l'ensenyament evangèlic sobre l'autoritat² i la doctrina teològica sobre la propietat (com continua succeint avui en la seva facció més conservadora). I així li succeix avui en altres camps a l'Islam.

El president G. W. Bush ha demostrat fins a la sacietat (i no amb les seves paraules, que acostumen a ser molt poc convinctes, sinó amb la seva mateixa persona) que allà on no hi ha una clara separació entre religió i Estat s'arriba a manipulacions inconcebibles de la religió. I l'Església sap molt bé per la seva història que una perversió idolàtrica de la seva fe és molt pitjor per a ella que una persecució.

2.2. El sentit de la llei en la societat

Les societats confessionals o les mentalitats teocràtiques tendeixen a mirar la llei com una expressió de la voluntat de Déu que grava la consciència (la qual cosa, entre parèntesis, és una bona ajuda per al legislador). No aconsegueixen comprendre la llei com una simple *disposició positiva destinada a regular i afavorir la convivència de tots* que, quan penalitza, ho fa en nom del bé comú i, quan despenalitza, no beneeix res, sinó que es limita a no intervenir deixant que cadascú actuï segons la seva consciència.

Per això és sorprenent i admirable que sant Tomàs, ja en el segle XIII i en una societat confessional, definís la llei civil simplement com "certa ordenació de raó destinada al bé

comú” (1er 2ae. q. 90, a.4,c), aclarint després que si hi ha una llei divina és precisament perquè “la llei humana no pot castigar o prohibir totes les coses dolentes que es fan, perquè si volgués eliminar tots els mals eliminaria també molts béns e impediria l’aprofit del bé comú que és necessari per conservar allò humà” (*ibid* q.91, a.4,c). Avui no pocs cristians tenen totalment oblidada aquesta separació tan nítida.

Així, per a sant Tomàs, la prostitució estava prohibida per la llei *divina* però (seguint en això a sant Agustí) no creia que la llei *civil* hagués de prohibir-la; i això per raons de major bé comú. I aquells qui avui dissenteixen de sant Tomàs en aquest punt (com és el cas de molts col·lectius feministes) no ho fan per l’estructura formal de la seva argumentació, sinó pel seu contingut concret, és a dir, perquè el concepte de bé comú pot haver canviat en aquest punt, amb el progrés de la societat.

No obstant això, la definició de Tomàs, malgrat la seva enorme utilitat, no resol tots els problemes degut a que la raó resulta de fet menys universal del que creiem, bé sigui quan ens trobem davant de situacions límit o bé perquè als éssers humans ens és gairebé impossible deixar-nos il·luminar per la sola raó, al marge dels nostres prejudicis o afectes previs. Ens passa com a tants economistes que encara creuen que la seva economia és una ciència absolutament racional, sense escoltar a altres mil (economistes també molts d’ells) que han mostrat com la racionalitat de l’economia opera a partir de principis previs, pre-econòmics, entre els quals entren la definició que es doni del que és economia, i les posicions polítiques o interessos particulars dels mateixos economistes.

2.3. Alguns exemples d’avui

Com a exemple d’això últim en referiré a un tema que actualment és objecte de debats poc serens entre nosaltres, encara que potser s’aproximen a una certa confluència, després del canvi de postura del PP sobre aquest punt.

Una societat laica no entra en si l’homosexualitat és bona o dolenta, normal o anormal, encara que sap que ambdues postures es debaten al seu interior. Simplement constata que *hi ha persones* homosexuals irreversibles, en les que no sembla que s’acompleixi exactament allò de “varó i femella els creà”, i que, només pel fet de ser-ho, tenen negada una sèrie de possibilitats socials (tenir una parella, heretar, posseir en comú...) reconegudes a tots.

Un cop reconegut aquest, poden quedar dos punts ulteriors de debat. Són secundaris en el nostre tema, però ens hi referirem perquè s’han fet molt presents en les discussions passades.

- a. El primer no afecta pròpiament al legislador, però el comentarem perquè posa en relleu moltes faltes de serenitat en argumentar. Es tracta de si, en la societat, a aquestes parelles homosexuals reconegudes se les ha d’anomenar matrimoni o no. Ens agradi o no ens agradi, la paraula matrimoni significa etimològicament “defensa de la mare” (*matri munus* o *matri munire*) i, fins aquí, tenia raó el senyor Buttiglione i no se l’hagués hagut de maltractar per haver fet aquesta observació. Altres podran pensar que aquesta paraula ha canviat avui de significat (com més clarament encara ha canviat la paraula patrimoni, que significa “protecció del pare”, en una època en la qual es pensava que la tasca de l’home

era precisament assegurar els ingressos de la família). Podrem doncs buscar una nova definició de matrimoni, si és que trobem acceptació universal, o podrem buscar una altra paraula. Però el que no podem és canviar l'etimologia de les paraules en benefici propi. Aquesta discussió podrà semblar estèril per a les nostres reflexions. Però si la citem és per dissentir dels qui van negar el pa i la sal al senyor Buttiglione per l'observació etimològica a què acabem d'al·ludir.

La lliçó a aprendre d'aquí podria ser aquesta: en una societat veritablement laica en el sentit abans definit, *és molt important que, quan dissentim d'algú, tractem de quedar-nos amb la part de veritat que pot tenir, en comptes de desautoritzar-ho totalment i globalment*. No hi ha error que no contingui una part de veritat. I negar això no és sinó una forma de fonamentalisme vergonyant. Mentre que aquesta part de veritat incorporada a la pròpia postura que creiem la correcta ajudarà sempre a matisar, precisar o enriquir a aquesta. I això és fonamental per a un ús correcte de la raó humana.

Dit això, i per no ser malentès, em sento obligat a aclarir que, personalment, prefereixo que el citat senyor no formi part del govern europeu: vaig coincidir amb ell fa ja anys a l'universitat d'estiu de l'Escorial i vaig poder comprovar com les nostres postures eren divergents. I el simple fet de ser ministre d'un "cavaller" que m'inspira tan nul·la confiança com Berlusconi era per a mi una altra raó en contra seu. Que digués que l'homosexualitat "és pecat" pot ser compartit o no, i pot ser considerat fora de lloc en una tribuna política: però mentre no digués que l'homosexualitat és *delicte*, i ell va aclarir que això és el que no deia, no pot ser agredit. En aquest punt va ser il·lustratiu per a mi comparar els qualificatius d'alguns mitjans de comunicació hispans amb els d'informatius com els de la BBC o Euronews: la comparació em va ajudar a entendre el que és una autèntica laïcitat i el que és un laïcisme camuflat de laïcitat³.

- b. El segon punt és més complicat i més pertinent per al nostre tema. Em refereixo a l'adopció de nens per part de les parelles homosexuals, on entra en joc el gran dany que es pot causar als nens que estan entre els sectors més indefensos de la societat.

També sobre aquest perill hi ha diversitat d'opinions. Però el senyor president del Govern hauria d'haver tingut una mica més de rigor en aquest cas, i no donar per *científicament demostrada* la innocuïtat de les adopcions al·ludint a estudis realitzats amb nens ¡de tres anys!, com va fer per televisió. A aquesta edat el nen té el seu petit món familiar com a veritat universal i no li causarà cap trauma dividir la seva família en mama i mami o en papa i papi, perquè no sap més, com tampoc a aquest nen li crea problemes el fet que els Reis arribin alhora a Barcelona, Madrid o Sant Cugat, i que, encara que venen de terres molt llunyanes, l'alcalde els parli en català. El problema seriós comença cap als onze anys, quan s'acosta la pubertat i l'inici de la sexualitat, i quan l'adolescent comença a tallar el cordó umbilical psicològic que el lligava als seus pares. Donada la novetat del problema, no existeixen encara estudis suficients per a aquella afirmació d'innocuïtat, i és legítim témer o sospitar que aquesta adopció pot ser molt nociva per als nens. No sabem encara. Però d'altra banda, els qui es fan forts en aquesta forma de veure haurien de comprendre que només podrà tenir vigència en un món més just, en el qual la infància no visqui tantes vegades subjecta a condicions tan cruels que, per a molts nens, ser adoptats per una parella homosexual pot convertir-se en un gran bé o, almenys, en un mal menor.

Les reflexions anteriors –quedi això ben clar– no pretenen resoldre ni prendre postura davant el problema de l’homosexualitat, sinó només il·lustrar amb un exemple molt dels nostres dies els difícils problemes d’una laïcitat desitjable, però amenaçada en tots nosaltres per falsos confessionalismes camuflats.

2.4. Laïcitat i valors

Si les conseqüències anteriors afectaven més aviat les mentalitats creients, hi ha altres que afecten les mentalitats que es consideren laïques. *Una societat laica no pot tenir valors absoluts excepte aquells que afecten la convivència de tots*, com direm al final.

Ara bé: en una societat com la nostra, la cultura ambiental i els valors que es respiren són difosos pels mitjans de comunicació, molt més que per l’escola o la família. I els mitjans de comunicació no poden ser multiculturalment perquè són *propietat* d’alguns particulars, i defensen i absolutitzen els interessos i les visions pròpies dels seus amos: els d’un partit, una confessió religiosa, un *holding*, etc. Per aquest motiu la seva missió és imposar allò propi molt més que respectar allò diferent. Es pot arribar a casos extrems, com el del senyor Berlusconi, que ha fet de gairebé tots els mitjans de comunicació d’Itàlia el seu propi Sinai⁴. Entre nosaltres tenim un exemple més pròxim amb la cadena radiofònica COPE, que, volent ser un mitjà “catòlic” (i cat-òlic significa etimològicament “de cara a tot”, és a dir: universal), fa gala d’un fonamentalisme fanàtic que substitueix el respecte a allò diferent per la condemna i la burla; i fa gran mal a l’Església a canvi de sostenir a la facció més conservadora d’aquesta.

Anant més a l’arrel: una societat veritablement laica no pot tenir com a déus a aquests ídols del diner i la concepció romana de la propietat privada, o una determinada forma de patriotisme absolut. Una autora tan respectable i tan sanament laica com l’admirable Susan George va parlar ja fa diversos anys de “*la religió del crèdit*”. Poc laica podrà ser una societat que professi aquesta religió⁵.

Tampoc el progrés no pot convertir-se en “religió oficial” d’una societat veritablement laica perquè el nostre progrés concret és molts cops contrari al bé comú, per la seva errònia identificació entre progrés i creixement. El progrés es converteix en religió quan es considera èticament obligatori tot allò que s’etiqueta com a progrés, argumentant que, si crea alguns mals, ja els resoldrà ell mateix. D’aquesta manera s’ha presentat de vegades el progrés com allò propi d’una societat laica (mirant així la religió com un cop més enemiga del progrés). Però avui no són necessaris arguments religiosos per oposar-se al que s’etiqueta com a progrés pel simple fet de ser una nova possibilitat. Al camp ecològic són molts els que ja han abandonat aquesta pseudoreligió que és una forma de laïcisme⁶.

2.5. Més exemples

Deixant aquest camp, permeteu-me, com abans, posar un altre cop alguns exemples del moment. Tampoc en ells tinc jo ja una postura clara i definida. Però sí m’és possible jutjar el valor de les argumentacions que es donen sobre aquests temes.

- a. Estats Units i Europa estan avui per avui enfrontats respecte als aliments transgènics. Els primers, a favor d'ells, com si fossin un gran progrés capaç d'acabar amb la fam del món. Els segons, en contra, perquè no està encara científicament provada la seva total innocuïtat i no volen trobar-se el dia de demà amb “efectes talidomida” o efectes “vaques boges”. Cito expressament aquest exemple perquè les conductes i represàlies posteriors dels Estats Units permeten sospitar molt vehementment que no és un interès de defensa del progrés sinó un interès econòmic el que està darrere l'argumentació nord-americana i del seu postulat que ja dona com científicament provada abans d'hora la innocuïtat dels transgènics. Aprenquem en cap aliè.
- b. El segon exemple és el de l'experimentació amb cèl·lules mare de cara a l'anomenada “clonació terapèutica”. He de reconèixer que sóc ignorant en aquest punt i que no prendré postura sobre el mateix sinó sobre la nostra forma d'argumentar en ell.

Puc comprendre que la senyora vicepresidenta del Govern (les declaracions de la qual he compartit del tot en altres casos) consideri que *per a ella* és un imperatiu ètic aquesta experimentació. Però no puc acceptar que ho consideri un imperatiu ètic *universal*. I aleshores la pregunta torna a ser la mateixa que en el cas Buttiglione: si un governant sanament laic ha d'erigir les seves conviccions morals en principis universals. I, en cas afirmatiu, *quines* d'elles.

Per una altra banda, tampoc no accepto l'argumentació donada per un senyor arquebisbe que aquest embrió tan petit és ja una persona. Aquesta em sembla una argumentació pseudoreligiosa. L'embrió encara no pot ser anomenat persona perquè la persona és intrínsecament *relació*. El màxim que es pot dir (i ja és molt) és que l'embrió no és una “no-persona” en el sentit en què ho són els altres objectes impersonals: perquè el seu destí, la seva programació i el seu futur (i el futur és molts cops el que ens defineix) són arribar a ser persona, i, per tant, l'embrió pertany al món d'allò personal. Que això sigui ja suficient per prohibir absolutament tot tipus d'investigació, fins i tot molt reduïda i de caràcter terapèutic, és el que no està encara clar i el que caldrà determinar.

2.6. Estar a las dures i a les madures

Passant a coses menys debatudes, els defensors de la societat laica haurien de preguntar-se també a què ve la presència d'autoritats civils en cerimònies religioses que tenen dret a existir com a tals (és a dir, com a cerimònies d'un sector de la societat) però no com a actes de tota la societat.

Es pot comprendre quan es tracta de casos extrems, com ara morts com a conseqüència d'un atemptat o per la raó que sigui. Però no en un altre tipus de cerimònies, com ofrenes a l'*Apòstol Santiago*, etc., per tradicionals que siguin. És que les nostres autoritats civils s'han “convertit” de sobte? O és que hi van a “xupar càmera”? I és el poble espanyol políticament tan immadur que els exigeix aquesta presència per allò de donar més relleu a la festa?

Alhora cal preguntar-se què pinten determinades jerarquies religioses en bodes de les jerarquies civils quan en ambdós casos la paraula jerarquia té (o hauria de tenir) un sentit

molt divers. En ambdós casos fa la sensació que els uns i els altres treuen partit d'aquesta situació ambigua: la jerarquia eclesiàstica per mostrar que té encara poder social; els governants per mostrar unes bones relacions que poden significar vots. Però més aviat caldria dir que les autoritats eclesiàstiques tenen el seu veritable lloc entre els més pobres i marginats de la societat, no entre els poders civils (dit ara de manera gràfica: és inqüestionable que Jesús compartia taula amb els exclosos i publicans; però no la va compartir amb Caifàs o amb Pilat). I caldria dir també que les autoritats civils han de ser laiques a les dures i a les madures, no només quan la laïcitat els vagi bé.

Potser tot això, per molt elemental que pugui semblar formulat així, sigui avui per avui encara inviable. Però enunciar-ho ajuda a veure l'enorme complexitat d'un tema que tots tendim a despatxar ràpidament quan ens convé. Remeto al deliciós text de Dolores Aleixandre que obria aquest Quadern.

2.7. Societat laica, parlament laic

En el camp estrictament polític, una societat veritablement laica demanarà un parlament també laic. I això no s'aconsegueix només amb l'absència de signes religiosos: cal sobretot que *els partits que debaten en ell es considerin a si mateixos simplement "partits", fraccions de la veritat i de la realitat, i que no es considerin tàcitament esglésies*, que és el que succeeix avui.

Aquesta absolutització dels partits, en la que cadascú sembla considerar-se a si mateix com l'única església veritable, converteix de vegades el nostre Parlament en un camp de "guerres de religió", en el que no s'argumenta i, molt menys, es raona, sinó que només es canonitza o es condemna. I en el que els parlamentaris es comporten *sempre* com "fidels d'una església" i, per això, coincideixen *sempre* a l'hora d'aplaudir, esbrincar i rebutjar, mostrant en aquestes unanimitats la insuficiència (més encara, la inutilitat) del discurs raonat i argumentat. Com a mínim caldria una norma que impedís tot aplaudiment o esbrincada durant els moments d'argumentació racional, sota pena d'expulsió de la sessió.

"(L'Església) no posa la seva esperança en privilegis donats pel poder civil: més encara, renunciarà a l'exercici de certs drets legítimament adquirits tan aviat com consti que el seu ús pot entelar la puresa del seu testimoni, o les noves condicions de vida exigeixin una altra disposició" (CONCILI VATICÀ II, Constitució *sobre l'Església en el món*, núm. 76).

3. PROBLEMES

Les conseqüències citades en el capítol anterior ens han acostat a les dificultats i problemes que planteja la necessària laïcitat. El primer d'ells és que si cap cosmovisió ni religió té en ella caràcter oficial, com s'aconsegueix la mínima unió i sentiment d'unitat requerits per constituir una societat democràtica i solucionar els conflictes inherents al nostre ésser humà? El problema és tan seriós que el meu col·lega Josep Vives citava en un passat Quadern de CiJ testimonis de grans polítics de la nostra època (des d'Horkheimer a Habermas) que consideraven impossible resoldre-ho sense el recurs a Déu⁷.

No seguiré aquest camí, que almenys serveix per posar en relleu la serietat del problema. En el capítol següent buscarem una solució que intenti trobar una versió laica del Déu veritable. En aquest capítol em limitaré, també sense pretensió d'exhaustivitat, a enumerar alguns exemples que es discuteixen més entre nosaltres avui.

3.1. Els signes religiosos

Un primer problema sorgeix quan passem de les *expressions verbals* als *signes* religiosos. Les religions estan tan encarnades en les cultures que poquíssims o cap signe religiós és exclusivament religiós. I tota simbologia, com a expressió d'"unitat" i de "referència a una altra cosa" és de tal naturalesa que amb facilitat es converteix en religiosa.

a. Festes

Les processons andaluses de Setmana Santa són en el seu origen celebracions religioses que a hores d'ara tenen moltíssim més, per no dir que gairebé tot, de festes populars i folclòriques, d'atractiu de turistes... Prohibir-les en nom de la laïcitat no se li ha acudit a ningú, malgrat que condicionen i paralitzen tota la vida de la ciutat. Si fossin prohibides en nom de la laïcitat dita prohibició trobaria la mateixa resistència per part dels cristians com d'aquells que no ho són⁸. La mateixa Setmana Santa o el Nadal són festes religioses que condicionen tota la societat, però s'han convertit ja en festes "laiques" o simplement socials. I probablement, més raons tindria *avui* l'autoritat religiosa per prohibir-les en nom de la puresa de la fe que l'autoritat civil en nom de la laïcitat.

b. Vestits

Aquests són exemples clars i per això hem començat per ells. Però passem ara a la qüestió del vestit i el vel de la dona, que a França continua desfermant polèmiques. Comparem aquestes dues actituds:

- a. Tierno Galván, sent alcalde de Madrid i *agnòstic* reconegut, va considerar que la separació entre Església i Estat no l'obligava a treure el crucifix de l'ajuntament de Madrid, com demanaven altres, ja que es tracta d'un record d'un home bo que va ser víctima dels poderosos de la terra (com un Che Guevara, podria afegir algú irònicament).
- b. En canvi el president Chirac, que és *creient*, prohibeix el vel de la dona a les escoles franceses, en nom de la laïcitat. En ambdós casos és exemplar el contrast entre la seva cosmovisió personal i la seva actitud pública. Però...

El vestit és una dada cultural, molt més que el crucifix a la paret d'un ajuntament: en moltes cultures antigues, deixar-se els cabells lliures era considerat com una forma d'estimulació sexual per a l'home (d'això queden pistes per exemple en els evangelis). No obstant això, la prohibició francesa arriba a excloure de l'escola pública a algunes noies que, per ser de condició econòmica baixa, veuran així negat el seu dret a l'educació, que és un dret primari. Pel que hem sentit, entre la població escolar el vel no és mirat com un signe religiós: s'objecta contra ell perquè és una forma "tradicional" de vestir. Les noies àrabs pregunten simplement per què elles no tenen dret a cobrir el seu cos igual que altres el tenen a mostrar-lo. O recorren a l'argument esgrimit antigament per les avortistes: "el meu cos em pertany", i potser amb més raó que aquelles.

Prescindint ara de les ironies, se sap fins a quin punt ambdues actituds (cobrir el cos o ensenyar-lo) tenen molt a veure amb factors *psicològics* de recerca d'acceptació per part de la dona, necessitada d'ella sobretot durant l'adolescència. Finalment, en una societat tan permissiva com la nostra, les prohibicions no deixen de ser experimentades com a persecucions, i per això han de ser escasses i atentes sobretot al bé comú. Una noia de pares marroquins, però nascuda i criada a Catalunya i catalanoparlant, declarava no fa gaire a la premsa de Barcelona: "no porto el vel però, si el prohibessin, me'l posaria"...

Un altre exemple: alguns clergues i religiosos de bona fe creuen que la sotana o l'hàbit són en la nostra societat "signes de transcendència". En el cas d'algunes dones poden ser de vegades signes de pobresa (amb tenir dos hàbits ja n'hi ha prou). Però en el cas de les jerarquies eclesiàstiques costa percebre que tota la ridícula de les vestimentes i els colors vermells o morats parlin de cap transcendència. I en el cas de la sotana, els seus defensors no semblen percebre que, més que signe de transcendència, és avui signe de l'extrema dreta social i eclesiàstica que enyora una societat confessional i converteix la seva opció en única i absoluta⁹. Pot ser bo recordar-los les paraules del papa Celestí I en una carta als bisbes de Narbona: "hem de distingir-nos dels altres homes per la doctrina i no pel vestit, per la qualitat i no pel tenor de vida, per la puresa d'intenció i no per un determinat cerimonial". Aquí estan els veritables "signes religiosos".

I tornant a la qüestió del vel que és més debatuda, no intentem nosaltres prendre postura, sinó només deixar plantejada la pregunta: *qui té més raó en nom la laïcitat*, el govern francès que prohibeix el vel a les escoles, o altres governs centreeuropeus que no l'han prohibit i una bona part de ciutadans francesos que (creients o no) s'oposen a la prohibició del vel? Aquesta pregunta posa de relleu una de les grans dificultats de la laïcitat: *la dificultat per separar allò religiós d'allò cultural*, encara que ambdós no s'identifiquin simplement.

3.2. Les classes de religió

Si tot això succeeix amb quelcom tan intrascendent com el vestit, és clar que el problema es complica quan toquem les classes de religió, que són a hores d'ara una font de conflictivitat entre nosaltres a Espanya.

Potser convingui començar recordant que altres països, amb una tradició laica molt més llarga que la nostra, tenen resolt aquest problema que tantes passions desferma avui entre nosaltres. I que per aquest motiu, en comptes de pretendre erigir-nos en portaestendards d'allò més progre¹, serà bo mirar-se en ells: encara que no sigui per imitar les seves

solucions concretes que són molt diverses (curiosament, Suècia, que és país a qui molts assenyalarien com el menys religiós de la Unió Europea, és l'únic país en el qual les classes de religió són *obligatòries*). Però sense aprendre dels seus continguts podem aprendre de la seva metodologia i de la seva història.

Això ens ajudaria a entendre que aquest problema no es pot resoldre tampoc a cops de legislació sinó que ha de ser resolt mitjançant un pacte de tota la societat, que serà lent i difícil d'elaborar, però serà l'única manera de deixar el tema definitivament superat.

Com a conseqüència del que acabem de dir sobre la corporeïtat cultural d'allò religiós, tota la cultura europea està impregnada de símbols i empremtes cristians. De manera que sense conèixer mínimament bé el cristianisme (fins i tot les seves desviacions i coloracions d'època) és impossible entendre la cultura d'Occident. I a hores d'ara, l'analfabetisme religiós que ens envolta és de tal magnitud que resulta molt més ridícul que laïc i es converteix en un camp abonat per sembrar no precisament laïcitat sinó una forma de fonamentalisme anticristià¹¹.

Tot això és cert. Però, per una altra banda, l'educació o formació en la fe no té per què ser tasca de l'escola pública, i menys en una societat laica. Ha de ser tasca de les famílies i de les comunitats creients, i en aquest punt crec que s'ha d'acusar a l'Església d'una imprevisió i una mandra fatals. Per una altra banda també, l'educació obligatòria en la fe pot suscitar conductes reactives molt majors que les que hem citat a propòsit del vel i seria, en aquest sentit, contraproductiu del tot (i potser sobretot en aquells alumnes que són més desperts i amb més personalitat).

Finalment, les autoritats religioses han de comprendre que, sigui quina sigui la presència de la religió a l'escola *pública*, no poden tenir una mena de censura prèvia sobre educadors i continguts (com en els casos en què s'exclou a un professor per la seva situació matrimonial canònicament irregular). Una altra cosa és que s'ha de vigilar i censurar tota actitud sectària o hostil en professors i alumnes, tant a les escoles públiques com a les privades: no crec ser l'únic que ha rebut queixes de nois que, en un col·legi no confessional, són víctimes de persecució i tractats de "marieta cristià" per uns companys de classe tan inconscients com cruels. Aquestes anècdotes radicalitzen a molts pares pel costat contrari. Però aquesta atenció ha de recaure en darrer terme sobre les autoritats escolars i no sobre els governs.

Finalment, hi ha una altra dada important que encara fa més complex el problema: una societat laica, encara que no doni *educació religiosa*, ha d'educar també als alumnes i pretendre formar homes abans que tècnics. El contrari significaria el seu suïcidi a mitjà termini. I això com es fa?

3.3. Religió i educació

En aquells anys setanta caracteritzats per expectatives i esforços revolucionaris, es va discutir molts cops si la revolució era cosa d'un canvi d'estructures o de persones. Discussió inútil que només va servir per enfrontar allò que no hauria d'estar contraposat; perquè és evident que ambdós canvis són necessaris i estan condicionats entre si per causalitats recíproques. Exactament el mateix principi serveix per al tema que estem

tractant ara: una societat no serà autènticament laica si no ho són els seus membres. I viceversa.

Aquest és l'entrellat del tema importantíssim de l'educació, entesa ara no com a educació religiosa sinó com a *educació en aquests valors supremes que han de possibilitar la laïcitat*. Educar que, etimològicament, significa “treure de dins” el millor de cadascú. Algunes expressions cruelment anticreients que ens trobem de vegades en mitjans de comunicació espanyols són reflex d'una mentalitat laica que no està ben educada perquè no ha tret el millor d'ella, d'una mentalitat toscament “confessional” i no d'una veritable mentalitat “laica”. Recorden aquella vella estupidesa de molts creients (“els ateus ho són per orgull o per llibertinatge”), i la reproduïen des de l'altra riba, ara que la majoria dels creients han abandonat aquest llenguatge. Respondre allò d’“odio això que està vostè dient però donaria la meua vida perquè pugui seguir dient-ho” serà alhora molt laic i molt cristià des del punt de vista *personal*. Però la societat i les seves estructures han de considerar a més a més que hi ha poques coses més atrevides que la ignorància, i que la llibertat d'expressió no és de cap manera llibertat per insultar o ferir.

Aquest és el problema. És almenys tesi d'aquest escrit que una bona educació laica no ha de ser un obstacle sinó que pot ser una preparació per a l'educació en la fe (en el sentit en què els antics parlaven d'una “*praeparatio evangelica*” en la cultura grecolatina). Vegi's com a exemple la pel·lícula *Roma* de A. Aristarain, que reflexa una època de bona educació laica en la societat argentina, i es percebrà com és més fàcil que brollin les preguntes de la fe en l'ateisme radical d'aquella esplèndida protagonista, que en molts indiferents de la nostra societat. I s'aprendrà a més a més que el problema de l'anunci de la fe, com ja va assenyalar fa anys Hugo Assman a propòsit de la teologia de l'alliberament, és en quin tipus de societat poden sorgir les preguntes que porten veritablement a ella.

3.4. Un exemple

El que acabo de dir pot ser fet visible amb un exemple pres de dues realitats pròximes a nosaltres i que podríem qualificar-les amb un joc de paraules: budisme i *bushisme*. Una laïcitat de la fondària i profunditat humanes, i una laïcitat de la ximpleria i la incultura.

El budisme és en si mateix “laic”: pot ser ateu, agnòstic o creient en Déu. Però el que el caracteritza no és la seva fe sinó la seva saviesa: no proposa creure sinó que ensenya a viure. Tot i això (o en un altre sentit: *per això*, donada la seva qualitat) el budisme és la més exigent de totes les cosmovisions. El seu límit és que no té pensada, pel que jo sé, la qüestió estructural i social. El *bushisme*, malgrat les seves apel·lacions a Déu degudes al lloc en què ha nascut, no cobra la seva força d'elles sinó de l'atreviment, el simplisme i la ignorància. Viu d'eslògans que mai no s'atreveix a analitzar, però a partir dels quals raona: “estem en guerra”, “Saddam Hussein va ser autor de l'11-S”, “Estats Units té un “destí manifest”, “Iraq i el món són més segurs després de l'agressió nord-americana”... Qui proposa aquests eslògans potser sap que són falsos. Però no qui els rep: perquè viu en una cultura de la por.

La societat laica té aquests dos camins. I potser la distinció entre laïcitat i laïcisme es comprèn millor, i es completa, des d'aquesta distinció entre una laïcitat de la profunditat i una laïcitat de la ximpleria. Si no se'm titlla de pessimista, afegiria que tota societat

dominada pels mitjans de comunicació de masses i per la propaganda està més aprop de la segona que de la primera.

3.5. Una reflexió per a creients

Si els partidaris no creients d'una societat laica estan obligats a pensar aquest exemple, els creients hem de reconèixer que a la nostra Església li costa comprendre i acceptar una societat laica. En part per regustos no superats de l'antiga cristiandat, els fruits de la qual avui s'idealitzen¹, i en part també perquè l'Església pretenia que tota la seva moral estava dictada per la raó més que pel seguiment de Jesús, i creia amb això que aquesta moral tindria també cabuda en una societat laica: d'aquí el desencant en veure que les coses no són així, i les acusacions de vegades precipitades de laïcisme per a coses que són simplement laiques.

Passa aquí com va succeir a molta gent que quan, en temps de la passada dictadura, anhelaven i reclamaven la democràcia, suposaven implícitament que la mateixa majoria que es donava aleshores en el desig de la democràcia es donaria després en els continguts d'aquesta. No ha estat així: ha calgut aprendre que també la democràcia significa cedir molts cops (encara que es faci amb més raó que en una dictadura), que amb freqüència la veritat és minoritària sobretot en societats governades per l'afany dels diners. D'aquí el desencant de molts davant la democràcia, independentment de com funcioni aquesta. Ha calgut aprendre també que una democràcia plural només pot aspirar a això que avui s'anomena una "ètica de mínims", quan l'evangeli sol proposar una ètica de màxims (i dir que l'evangeli la proposa tampoc significa dir que els cristians la complim).

En aquest context pot ser il·lustrador fer una ullada al cap. 4 de la Carta als Efesis, ple d'exhortacions de moral familiar que avui no satisfan la mentalitat moderna per classistes, masclistes o autoritàries. Però que ens ajuden a comprendre com es va comportar el cristianisme davant la societat grecorromana en la qual estava naixent.

Els preceptes que es donen en aquesta carta no són pròpiament cristians sinó de la societat grega (no obstant això van passar a ser "paraula de Déu"). El cristianisme, potser pel seu caràcter minoritari i perseguit, no va qüestionar públicament conductes que la societat grecorromana *permetia* (els cristians d'aquell temps podien fàcilment pressuposar que no tot el que està civilment permès també ho està moralment). Però sí que va assumir el que la societat d'aleshores *prescrivia*: la submissió de la dona, una forma radical d'entendre l'obediència dels fills i la submissió dels esclaus. L'autor de la carta als efesis recull aquestes normes de moral "civil", o laica amb el nostre llenguatge d'avui. En comptes de qüestionar-les, el que fa és *completar-les* amb unes recomanacions expressament cristianes. Vegem-ho.

A la subjecció de la dona al marit se li afegeix en el capítol citat l'obligació d'aquest d'estimar la dona "com Crist va estimar la seva Església". Fins a cert punt és aquesta una obligació més difícil que la de l'esposa. I si un marit estima així la seva dona canviarà radicalment l'anomenada "submissió" d'aquesta. A l'obediència de l'esclau se li afegeix l'obligació de l'amo d'estimar-lo com un germà en Crist.

El cristianisme primer assumeix així les obligacions socials, però les complementa amb altres que són una veritable bomba en la línia de flotació d'aquella moral civil. No és

aquest moment de discutir si era això tot el que podia fer o si va poder haver fet més: aquesta qüestió es debat de vegades entre els especialistes. Però no em sembla exagerat dir que, a la llarga, aquesta conducta (juntament amb alguns canvis en l'estructura econòmica) es va anar acabant amb l'esclavitud: cada vegada hi havia més cristians que alliberaven a tots el seu esclaus o a bona part d'ells. Fins arribar a crear una consciència que l'esclavitud era contrària a la voluntat de Déu i que vendre o comprar esclaus era vendre la imatge de Crist. En canvi, segles més tard, en una societat ja no pagana sinó confessionalment cristiana, l'Església va oblidar la seva tradició, de la que tan gelosa diu estar en altres moments, i va consentir vergonyosament tota la resurrecció de l'esclavitud que va tenir lloc després de la conquesta d'Amèrica.

Aquest tipus de conducta de l'autor de la carta citada és el que les religions haurien d'esforçar-se per trobar avui per realitzar la seva missió en una societat laica. Però desgraciadament, la imaginació i la creativitat semblen prohibides en la nostra Església. Preferim acollir-nos a les tradicions dels nostres avis encara que així trenquem amb freqüència la voluntat de Déu, com denunciava Jesús. Aquestes són algunes de les dificultats d'una societat veritablement laica. Com salvaguardar llavors la laïcitat, en el camp de la qual volem col·locar-nos?

Abans de respondre a aquesta qüestió diguem que el que no hem de fer ni uns ni altres, encara que últimament s'ha fet amb freqüència, és utilitzar com a argument les paraules de Jesús: "Doneu al Cèsar el que és del Cèsar i a Déu el que és de Déu". Ja que aquesta frasse no és un ensenyament moral, sino només una sortida hàbil enfront el dilema en què els fariseus volien posar Jesús. Dir que s'havia de pagar el tribut a l'emperador era negar l'experiència religiosa fonamental del judaisme: que "el poble de Déu" és un poble lliure i no està sotmès a ningú. Però negar-se a pagar el tribut equivalia a desencadenar una invasió i una conquesta per Roma.

En aquest context la resposta de Jesús és el que s'anomena un argument "ad hominem", és a dir: que nega legitimitat al que pregunta (veiem com comença la resposta: "per què em tempteu *hipòcrites*?", Mt 22,18). Ja que donar a Déu el que és de Déu volia dir que aquell poble no devia res a l'emperador. Però per als que estaven comerciant i enriquint-se amb la moneda del Cèsar (com passava amb l'aristocràcia jueva), és a dir: quan el diner ha ocupat el lloc de Déu, ja no té sentit la distinció entre Déu i el Cèsar.

És una incoherència anàloga a la que li succeeix a la Unió Europea que, per una banda, cerca uns valors polítics contraris als d'Estats Units (no belicistes, no imperialistes, respectuosos amb els drets humans de tots...) però, per l'altra banda, assumeix els valors econòmics d'aquell país.

4. EL CAMÍ: UNA MÍSTICA DEL BÉ COMÚ

~~Encara que sembli una primera conclusió massa pobre, serà bo cobrar consciència de que és summament difícil de sostenir una autèntica laïcitat.~~ Perquè potser no és laïcitat tot el que (com a tal) llueix. Però també: potser no és laïcisme tot el que (ens) molesta.

4.1. Consciència de la dificultat

Ja vam dir que la neutralitat de l'estat no pot ser comparada a la pretesa neutralitat que atribueixen alguns economistes a l'economia oblidant que *ells*, com a homes situats i amb interessos, no són neutrals. Si un president d'Estats Units va dir en aquest sentit que “el problema del capitalisme és que té capitalistes, que són cobdiciosos” (H. Hoover), el problema de la laïcitat és que té éssers humans sense més.

Ara bé: els problemes últims de la vida són tan pregons en nosaltres que és molt difícil per a un creient ser neutral davant els que no ho són, però també, i viceversa, per a un no creient ser neutral davant els anomenats homes religiosos (i, en ambdós casos, els uns i els altres trobaran suficients mals exemples en l'altre bàndol com per confirmar la veritat de la seva manca de neutralitat). Diguem que és gairebé tan impossible com per a un seguidor del Madrid arbitrar un partit Madrid-Barcelona, o viceversa.

Saber això ajudarà a no irritar-se massa pels errors d'una i altra banda, i forçarà també a capacitar-se per afrontar aquesta dificultat com es mereix. En l'exemple citat i particular dels àrbitres la solució consisteix a designar un àrbitre de fora. Però és això possible en el cas de la laïcitat? I com podria ser-ho?

4.2. Fe en el que és humà

Dèiem en la Introducció que laïcitat significa una indiferència, no en el sentit d'un “passotisme” que només atén a si mateix, sinó en el sentit d'una imparcialitat que és alhora causa i efecte de la llibertat. Indiferència equival aleshores a no diferenciar, no fer diferències. I aquest tipus d'indiferència, dèiem, implica sempre una preferència per quelcom d'ordre superior. Aquesta preferència és en el nostre tema l'opció per l'home, *la mística d'allò humà*. Per a la indiferència “passota” serviria allò d'Ivan Karamazov: “si Déu no existeix tot està permès”. Per a l'altra, precisament perquè Déu no existeix no està tot permès, perquè l'ésser humà és el suprem valor que ens queda i és responsabilitat nostra.

Creients i ateus poden enfocar aquest interès per l'home de formes diverses: hi ha sens dubte ateus que, perquè no tenen una altra cosa, estimen l'ésser humà més que molts creients, i altres que no, perquè no creuen en l'ésser humà i no els falten raons per a això. Alhora, hi ha creients que, perquè veuen l'enorme diferència entre Déu i l'home, poden estar temptats de no estimar a aquest i fins i tot de caure en l'ironia d'aquell gran creient que va ser Charles Peguy: “creuen que estimen Déu perquè no estimen ningú”. Però també hi ha creients, de fe molt més correcta, que saben que els éssers humans són el

gran amor de Déu, i per això procuren “estimar Déu en l’home i estimar l’home en Déu” (parodiant una cèlebre dita de sant Ignasi).

Però Déu no crida els humans a crear una religió, sinó a una nova forma de relació entre ells, a “estimar-se els uns als altres”. I la plenitud d’allò humà es realitza només en l’amor: als homes i (quan s’ha tingut la sort de trobar-lo) també a Déu.

El fons del problema de la laïcitat és, per tant, no la fe en Déu sinó la fe en l’home. Però l’abstracte home és molt perillós: no només perquè ja ha perdut el caràcter inclusiu que va tenir alguna vegada (home i dona) sinó perquè molts cops es veu reduït l’amor a un mateix, al propi clan o al propi grup: de manera que el retòric amor “a l’home” es converteix en una excusa per no estimar els homes (com abans dèiem de l’amor a Déu).

Aquí és on entra en joc el bé *comú*. I aquí trobem la referència al poble amb què obríem aquest escrit. Perquè el poble són tots: no només els creients ni només els no creients, ni només els governants o els rics (els quals tenen menys dret a existir que els pobres, encara que totes les societats els afavoreixen: les societats “religioses” com Estats Units, i les societats laiques com aquesta Europa, la Constitució de la qual s’agenolla davant el neoliberalisme econòmic i la injustícia social).

D’aquí la necessitat d’una autèntica mística del bé comú.

4.3. Parlar de mística en un context de laïcitat?

La paraula mística està molt desprestigiada en les mentalitats laiques, i, alhora, ha estat objecte també d’infinites sospites de part de les esglésies. Aquesta coincidència obeeix a que l’anomenada mística pot ser en molts casos una forma de tossuderia irracional en què poden filtrar-se sentiments inconscients d’omnipotència infantil, de covardia davant allò real o de possessió edíptica.

Però, sent cert tot això, hi ha una autèntica experiència o “coneixement per connaturalitat” de quelcom superior, que va més enllà de la raó i que pot donar-se en el camp religiós, però també en el camp laic. Això és el que designem ara amb la paraula mística, que també té unes ressonàncies de força i de seguretat tranquil·la, molt útils per a la nostra reflexió. El que manca a molts presumptes creients, enemics de la laïcitat, és una autèntica experiència mística d’allò en el que diuen creure.

Cenyint-nos al camp laic, que és el que ara interessa, es tracta de *l’experiència del valor i de la dignitat dels éssers humans simplement quant a tals* i no quant a pertanyents a la meua pròpia arrel, país o grup. Aquesta experiència més la convicció profunda que ella genera, i que és la que porta a valorar les persones alienes per sobre de les idees pròpies, encara que no es renunciï a aquestes. I per tant, a apreciar la convivència de tots, i les condicions per a aquesta convivència, com un valor no únic però sí suprem. De manera que l’existència humana no es concebi com lluita i competició sinó com recerca i integració.

És allò que la moral social dels grans teòlegs qualificava com “el bé comú”. La saviesa secular ens diu que el bé, quant més universal, més bo és¹³. Una mística del bé comú implicarà aleshores no apropiat-se d’aquest bé comú. No apropiat-se’n per raons

econòmiques: que “el que és bo per a la General Motors és bo per a Estats Units” va deixar de ser veritat fa molt temps, si és que alguna vegada ho va ser, a menys que s’identifiquin tàcitament els Estats Units amb només un grup dels seus habitants. Però tampoc com fa a l’Església el grup més conservador, que s’apropia del cristià i no tolera altres rostres d’església als quals acusa de “crear divisió”. Igual que la General Motors, també aquests grups confonen el seu dret a existir amb “el seu” desig de que no existeixin els altres. És fàcilment analitzable, des del punt de vista psicològic, la patologia de seguretat que s’amaga rere aquesta postura. D’aquí l’enorme importància del tema de l’“Església plural” que dolorosos esdeveniments eclesials recents han posat de moda.

Però tornem al bé comú i a la necessitat de no apropiarse’n. De manera ben elemental va escriure sant Tomàs (desautoritzant per endavant el que acabem de citar de la General Motors), que “el bé d’una part ha de medir-se sempre en proporció al tot”. I per tant, “com qualsevol home [encara que sigui governant] és (només) una part de la ciutadania, *és impossible que un home sigui bo si no està degudament proporcionat al bé comú*”¹. L’adjectivació de bé “comú” introdueix una correcció important a la nostra concepció de la democràcia: perquè no pot anomenar-se ben *comú* a només el bé d’un 51% que deixa fora al 49%. I permet així recuperar l’autèntic sentit de la democràcia, que mai no va significar el simple triomf de la majoria sinó també la suficient integració de les minories. D’aquí que, des d’aquesta òptica, diàleg i laïcitat són inseparables.

Per descomptat, no és aquest el valor únic en la vida de qualsevol persona. I a més a més, en la societat sorgiran sempre problemes de delinqüències, manipulacions, violències i altres amenaces a la convivència, que caldrà tractar buscant més la integració que la venjança. Però, en tot això, poden coincidir laïcitat i fe cristiana.

4.4. Present en tots

Aquesta mística ha de néixer i creure *en tots els individus de la societat*, com ja vam dir en el 3.2. I aquí torna a destacar-se el paper decisiu de l’educació. Aquest naixement i creixement tindran a més a més les seves majors amenaces en la desigualtat excessiva, en la por (que sol ser conseqüència de l’anterior) i en la ignorància que impedeix conjuntar aquesta visió de la polis (ciutat) aquí exposada, amb la fermesa de les conviccions personals, que també és un gran valor humà.

Els uns i els altres, estiguin on estiguin, han de saber que, juntament amb el valor laïcitat hi ha un contravalor anomenat laïcisme. I que juntament amb el valor fe hi ha un contravalor que podem qualificar ara com confessionalisme. Han de saber que el caràcter laic d’una societat no implica el proselitisme d’idees no creients. I que el caràcter públic d’una fe religiosa no implica en absolut la pretensió d’una teocràcia ni d’una societat confessional. Almenys en el cas del cristianisme (pel dogma de l’Encarnació i de la recapitulació de “totes les coses” en Crist) implica més aviat el contrari.

Com distingir aquest caràcter públic del caràcter confessional no serà fàcil en alguns moments. Però tots dos han de saber que, de fet, amb freqüència serà inevitable que el “laic” de bona voluntat tingui de vegades tints laïcistes i que el creient (de bona voluntat laica) tingui de vegades tints confessionals. Sense desautoritzar per aquest motiu l’altre, sinó ajudant a buscar matisos. Des de la meua pròpia tradició creient puc aportar dos

refranys (o millor, dues parelles de refranys) que personalment m'ajuden en aquest camp. Per si serveixen a algú:

El primer és del Primer Testament bíblic. En ell llegim alhora: “no responguis al neci, que et posaràs així a la seva altura”. Però immediatament a continuació: “respon al neci perquè sinó creurà que li dones la raó”. La realitat és així de dialèctica, i la laïcitat ho és també. I cap teoria no ens ajudarà a saber quan és el moment d'una i quan el de l'altra. És qüestió de maduració humana.

El segon és de l'Evangeli de Lluc, que amb poques pàgines de diferència junta dos consells que semblen contraposats: “el que no està contra vosaltres està amb vosaltres”. Això ve dit en primer lloc i en un context referit a l'acció: d'aquí la temptació de sentir-se “perseguits” per poder escapar a aquesta norma. Però poc després afegeix Jesús: “el que no està amb Mi està contra Mi”¹⁵. El mi i el vosaltres marquen la diferència entre ambdós consells, i la distinció entre Crist i el cristianisme o els cristians, o (dit de manera laica) entre qualsevol valor absolut i aquells que el professen.

Aquest és aquell Nord al qual al·ludíem com l'únic capaç de garantir la llibertat de la neutralitat i que en aquestes pàgines hem concretat com la mística del bé comú.

“L'Església reconeix els molts beneficis que ha rebut de l'evolució històrica i del gènere humà... Més encara, l'Església confessa que li han estat de molt profit, i li poden ser encara de profit l'oposició i fins i tot la persecució dels seus contraris...

L'Església necessita de forma molt peculiar l'ajuda dels qui, per viure en el món, *siguin o no siguin* creients, coneixen a fons les diverses institucions i disciplines i comprenen amb claredat la raó última de totes elles“. (Concili VATICÀ II, *Constitució sobre l'Església en el món*, núm. 44).

CONCLUSIÓ

~~A desgrana he conclòs aquestes pàgines amb un to molts cops exhortatiu. Concluc així~~ perquè a Espanya estem avui encara ben lluny d'aquestes metes. La societat espanyola es troba enormement polaritzada i crispada. Això impedeix que una sèrie de qüestions de gran calat (terrorisme, territoris, educació...) es resolguin de manera "laica", és a dir ara: per un consens estable i el més global possible, que quedi al marge de quin partit governa i de les diverses "confessions" o "fes" que es donen en aquests camps.

L'individualisme (en els seus diversos cercles concèntrics) ens domina gairebé del tot, potser com a fruit de l'egoisme econòmic en el qual estem asseguts. Iñaki Gabilondo va anomenar un cop els nostres polítics "especialistes en miniatures". Això equival a dir que *infininitat d'espanyols concrets són "confessionals", bé sigui d'una visió anticlerical o antirreligiosa, bé d'una religiositat utilitzada com a reforç de posicions polítiques dretanes o clericals.*

Sense una transformació de tots, serà impossible fer del nostre país una societat veritablement laica. Perquè problemes i conflictes ideològics existiran sempre: pertanyen a l'entranya mateixa d'allò humà. El que no hauria d'existir són ànims enverinats i ressentiments a l'hora d'abordar-los.

Recordem doncs per concloure la frase d'una profeta dels nostres dies: "són in comptables els grups que haurien estat millor si els individus s'haguessin negat a transformar les diferències d'opinió en irreconciliables morals"¹.

Desembre 2004

NOTES

- ¹ Ho vaig tractar més àmpliament en el capítol primer de *Hombres de la comunidad. Apuntes sobre el ministerio eclesial*. Santander 1989.
 - ² Veure per a aquest punt: JIGF, “La autoridad en Jesús”, en *La lógica del Reinado de Dios*, Santander 1991, pgs. 19-36.
 - ³ Deixeu-me afegir també que les ulteriors declaracions de Buttiglione sobre les mares soles com a pitjors mares em van semblar del més desafortunat que va dir aquest senyor, i que, com a mínim, no va encertar a expressar allò que volia dir.
 - ⁴ És a dir: el lloc on es revela com el “déu” únic.
 - ⁵ L’obra de Susan George, en col·laboració amb Fabrizio Sabelli, va ser publicada per Intermón el 1994. Vegeu a més a més la meua petita nota sobre el “individualisme possessiu” com a valor absolut de la nostra societat, a *Ojo Avizor*, PPC 2004.
 - ⁶ Remeto, per a aquest punt, al Quadern sobre Ecologia que publicarà enguany CiJ.
 - ⁷ Veure: *La democràcia més enllà dels ídols*, Quaderns CiJ, núm. 125.
 - ⁸ En un barri de Barcelona (Pubilla Cases) van ser prohibides per l’autoritat eclesiàstica que les considerava més folclòriques que cristianes, i van seguir celebrant-se però sortint d’un bar del barri. Ignoro si la situació ha canviat o continua igual.
 - ⁹ Arribant hom en algun cas fins i tot a vestir d’Armani per anar a to amb la seva “dignitat sacerdotal” (cas cert que no concretó més per respecte a les persones).
 - ¹⁰ És aquest un tic que alguns retreuen avui al govern de Zapatero. I, es comparteixi o no, bo serà que el govern presti atenció al retret.
 - ¹¹ S’ha arribat a extrems com el d’un concurs televisiu (*El rival más débil*) en el qual, en més de dues ocasions, el concursant va respondre correctament a una pregunta de religió, però la directora del concurs va rebutjar com errònia la resposta. Així vaig poder observar-ho en la meua passada època d’hospital.
 - ¹² L’historiador J. Delumeau ha mostrat convincentment que era menys cristiana i menys convertida del que suggereix el seu pompós nom (veure per exemple *Un chemin d’histoire*, París 1981).
 - ¹³ “Més diví” si ens atenem a la cita literal del *adagio*.
 - ¹⁴ 1^a 2ae. q. 92, a.1, ad 3.
 - ¹⁵ Les 4 cites en Prov. 26, 4 i 5. Lucas 9,50 i 11,23.
 - ¹⁶ Joan Chittister, *Vocación de eternidad (la regla de San Benito)*, Santander 2004, pg.229.
- © Cristianisme i Justícia – Roger de Llúria 13 – 08010
Barcelona T: 93 317 23 38 – Fax: 93 317 10 94 – info@espinal.com –
www.fespinal.com Gener 2005
-